

DOSSIER DE FORMACIÓ NÚM.1

“INICIACIÓ AL MARXISME”

1. Per què es fa necessari l'estudi minuciós del marxisme?

Fins avui dia, hem vist aparèixer durant la història tot un seguit de teories ideològiques des de pensadors ben diferents, però només el marxisme ha estat capaç de donar a la interpretació de la història, de l'antropologia, de la filosofia un **sentit científic**. Marx basa el seu mode d'abstracció en el més pur empirisme basant-se en la observació de la realitat i en l'anàlisi posterior.

Com a militants d'una organització que s'en reclama del marxisme, i com a **organització que té com a finalitat la creació de joves amb consciència crítica i amb capacitat d'analitzar la conjuntura de la nostra societat per tal d'elaborar un seguit de posicionaments tàctics que ens permetin arribar a la nostra estratègia final**: la independència dels Països Catalans en una societat socialista i sense desigualtats per raó de gènere, cal (i en un context de crisi i de fortes contradiccions com l'actual, on es fa necessari la nostra actuació diària en la lluita ideològica i política) la formació bàsica dels militants en les bases del marxisme per entendre com molts principis del marxisme exposats en els seus diferents escrits segueixen éssent vigents hui dia.

La metodologia que hem utilitzat ha estat la de exposició clara i concisa de les bases del marxisme (amb la complexitat que ens permet adoptar la encara poca formació profunda envers aquest sistema de pensament) reforçada amb cites dels diferents textos de Marx i Engels per tal de acostumar el militant de Maulets a la comprensió dels termes lingüístics utilitzats per Marx al segle XIX i que sense una comprensió d'aquests es pot donar la situació de no acabar d'entendre be la essència del pensament marxista.

2. Les bases filosòfiques del marxisme: el materialisme pràctic o materialisme de la praxi

2.1 La crítica a l'idealisme de Hegel i el materialisme contemplatiu de Feuerbach.

Marx va ser un aprenent de l'escola filosòfica hegeliana. Però Marx, com a integrant del sector dels "joves hegelians", va adoptar l'idealisme de Hegel com una crítica radical de la teologia, de la religió, entesa com a que "l'home crea al seu Déu, i no Déu crea a l'home". El que després va acabar adonant-se és de que la crítica idealista de les coses es feia des d'una visió purament abstracta, alienada. Marx critica de l'idealisme la nula visió científica i que combateixin les idees filosòfiques anteriors amb noves idees filosòfiques abstractes. Així, en el primer capítol del text *Feuerbach: Oposició de les concepcions idealista i materialista* trobem les següents afirmacions:

*“I, com que per a aquests joves hegelians les representacions, els pensaments, els conceptes i, en general, els productes de la consciència per els substantivada eren considerats com les vertaderes lligadures de l'home, igual com els vells hegelians veien en ells (els conceptes...,etc) el veritable nexa de la societat humana, era lògic que també els joves hegelians lluitessin i es vegessin obligats a lluitar només contra aquestes il·lusions de la consciència. [...] Els més joves d'entre ells han descobert l'expressió adequada per definir la seua activitat quan afirmen que només lluiten contra “frases”. Però s'obliden d'afegir que a les frases combatudes per ells no saben oposar més que altres frases, **i que, al combatre les frases d'aquest mon, no combaten de cap manera el mon existent.**”*

Al final d'aquest text veiem la diferència del marxisme amb l'idealisme, primer com a sistema de pensament que analitza el mon material real, perceptible pels sentits, i després que el materialisme de Marx és essencialment pràctic; basat en la transformació del *mon existent* mitjançant l'acció pràctica d'una part de la humanitat de cada moment històric (més endavant aprofundirem això).

Pel que fa al materialisme contemplatiu de Feuerbach, Marx critica la seua visió purament de contemplació del mon sensible, dels objectes sensorials, sense tenir en compte que tot objecte sensorial és producte d'una intervenció de la persona en un temps concret. Així Marx diu en les famoses *Tesis de Feuerbach*:

*“El defecte de tot el materialisme anterior (inclòs el de Feuerbach), és que només concibeix les coses, la realitat, la sensorietat, sota la forma d'objecte o de contemplació, no com a **activitat sensorial humana, no com a pràctica, no d'un mode subjectiu.**[...] Per tant no comprèn la importància de l'actuació “revolucionària”, “pràctico-crítica”.*

*“El problema de si al pensament humà se li pot atribuir una veritat objectiva, no és un problema teòric, sino pràctic. És a la pràctica on l'home **ha de demostrar la veritat, la poderositat, la terrenalitat del seu pensament.**”*

“La teoria materialista de que els homes son producte de les circumstàncies i l'educació, i que els homes modificats son producte de circumstàncies i educació modificades, oblida que és l'home qui modifica aquestes circumstàncies, i que el propi educador necessita ser educat”

*“El punt de vista de l'antic materialisme és la societat civil, el del nou materialisme, la societat humana o la **humanitat socialitzada**”*

2.2 Els principis bàsics dels quals parteix el materialisme pràctic de Marx.

Com ja hem dit abans, la teoria de Marx és una teoria científica, perquè es basa en l'experiència pràctica i en la crítica de la pròpia pràctica “pràctico-crítica”. Marx va basar el seu estudi en l'abstracció de que hi han uns elements que es repeteixen al llarg de les diferents etapes històriques i que defineixen el materialisme de la praxi:

1. La persona entesa com a productora d'objectes, com a ésser capaç de transformar el medi natural en objectes concrets mitjançant el seu treball i que són necessaris per la seua subsistència.
2. La persona, davant la satisfacció d'una necessitat, en crea de noves necessitats, i aquesta creació de necessitats noves constitueix el primer fet històric.
3. La persona per renovar diàriament les seues necessitats, comença a crear noves persones: és la relació entre dos persones, entre congèneres i fills (utilitzem aquests termes ja que al segle XIX dominava el llenguatge patriarcal i l'absència de preocupació per diferents opcions sexuals a l'heterosexual, es parla d'home, de la relació entre home i dona), de la família.
4. L'ésser humà entès com a ésser social, com a ésser que necessita comunicar-se amb altres persones i viure en societat.

3. El materialisme històric: com s'expliquen els canvis històrics en el marxisme.

Com dèiem abans, el marxisme té una vessant científica que la fa diferent de la resta d'ideologies pseudorevolucionàries o sense cap estratègia al darrere. Marx va aplicar el mètode materialista per explicar els canvis històrics entre èpoques i que és **la forma de producció de mercaderies, l'intercanvi d'aquestes i les relacions socials que s'esdevenen** allò que marca els canvis entre diferents èpoques històriques.

Ara és quant es fa important l'explicació sobre els termes utilitzats en el marxisme d'infraestructura i supraestructura per explicar tota societat. **LA INFRAESTRUCTURA** és la base econòmica de la societat, el mode de producció imperant a cada societat (en el nostre cas, el capitalisme globalitzat) i el mode d'intercanvi de productes. Aquesta **INFRAESTRUCTURA** determina sempre la

SUPRAESTRUCTURA, que és el conjunt de normes, lleis, institucions jurídiques, institucions de seguretat i mitjans de difusió cultural que s'en deriven i que reproduïxen els valors del mode de producció determinat (mitjans de comunicació, lleis, policia i exèrcit, classe política dominant, institucions econòmiques).

També, segons Marx, allò que marca els canvis de societat son tres aspectes: l'aparició d'un excedent de producció, l'augment de les forces productives i sobretot, **la divisió del treball (especialització progressiva d'aquest)**.

3.1 Els diferents esdeveniments històrics més importants

La història comença amb l'època del comunisme primitiu, on cada tribu realitzava totes les tasques que calien per mantenir només les seues necessitats bàsiques: la caça, la pesca, la recolecció, el teixit de vestits, la construcció dels habitatges. Aquesta època que Marx defineix com a barbàrie i que dona pas a la civilització posterior, està basada tal com hem dit **en les tasques que permetien a la tribu les condicions de supervivència d'un dia concret**. Amb l'aparició de l'agricultura i la ramaderia, que ve donada per la descoberta de noves terres i del contacte entre diferents tribus, apareix ja **l'excedent** de productes que és el primer pas que porta a **l'acumulació de productes** i per tant a la **desigualtat social**.

Un cop hi ha acumulació, aquesta esdevé constant, i apareix per tant la divisió social del treball a dins de la pròpia família (apareix el patriarcat) i també l'esclavisme (generalment membres de tribus que perdien conflictes armats) que servirà com a forces productives que treballaran noves terres i provocaran nous excedents. Amb l'aparició dels terratinents, i la acumulació dels productes de la terra, molts treballadors arrendataris o esclaus veuen l'única solució la marxa a la ciutat. Aquí apareix per primer cop una altra divisió social del treball, la divisió entre ciutat i camp, apareixen els gremis (els quals incloïen treballadors d'una branca que alhora eren comerciants dels seus productes) i apareix l'època de l'edat feudal, la divisió de classes en noblesa, mestres, oficials i jornalers a la ciutat; i en terratinents i jornalers (arrendataris o esclaus) al camp. Poc a poc la ciutat va dominant sobre el camp cosa que va provocant la divisió del camp en parcel·les, i el progressiu arrendament d'aquests.

El següent canvi històric ve marcat per la separació entre producció i comerç (apareixen els

comerciants i els intercanvis entre ciutats dels diferents productes, el mercat exterior). Els gremis doncs es van veient suplantats pels comerciants i els manufacturers (indústries que es dedicaven a un àmbit concret, el primer i més important, el tèxtil). A la manufactura trobaríem la presència de la gran burgesia i als gremis trobaríem la petita burgesia, que acabaria a les files de la classe treballadora a mesura que augmentava la competència amb la manufactura.

Amb el descobriment d'Amèrica i les Índies Orientals, el comerç sobrepassa la manufactura en importància, apareix la navegació i per tant, les guerres navals i l'acumulació de la riquesa en aquelles nacions amb millor força naval, Anglaterra n'és el millor exponent. Apareix l'or i la plata, l'aparició del sistema monetari, i la creació de les colònies, monopolis de les nacions manufactureres. Normalment el comerç es donava entre nacions i colònies, se solia prohibir l'exportació dels bens produïts a la nació i d'allò importat de les colònies a les diferents nacions, apareix també els aranzels a les aduanes. No hi havia encara competència entre nacions, surten diferents blocs econòmics entorn grans nacions.

Abans de l'aparició de la gran indústria, apareix l'exportació d'or i plata, la creació dels bancs, de la compra-venda d'accions, el desenvolupament del diner en general. Amb la gran indústria apareix la lliure competència a dins del propi país, a Anglaterra abans que res amb sendes revolucions: 1640 i 1688, i a França amb la Revolució francesa, 1789). Apareix la maquinària i les lleis de la mecànica. Com la demanda mundial de productes havia augmentat profundament, calia també doncs augmentar les forces productives, les anteriors s'havien quedat caduques. Per tal de protegir cada nació els seus grans centres industrials, apareixen nous aranzels, i el proteccionisme econòmic. Progressivament, però, la gran indústria va dur a la internacionalització de l'economia, l'aparició del mercat mundial i de la competència mundial, el desenvolupament vertiginós del sistema financer i dels mitjans de comunicació entre les diferents nacions (infraestructures, navegació). **Apareix la classe obrera i per tant, la divisió de classes es redueix progressivament a dos blocs ben diferenciats, el proletariat (que només poseeixen un salari per a la seua subsistència i subsitix en tant que hi ha demanda de faena) i la burgesia (que poseeix els productes, i els mitjans de producció amb els bens necessaris per a fer eixos productes, i per tant, als propis treballadors).** La petita burgesia sempre ha acabat per la lliure competència a engruixir les files del proletariat. **Es per això que Marx ja defineix que en tota lluita de classes el sector de la població que sempre va a l'avanguardia d'aquesta és el proletariat industrial, pel seu grau de concentració.** En el text prodigi per explicar el materialisme històric (La ideologia alemanya, del qual prové el text *Feuerbach: Oposició entre les concepcions materialista e idealista*), Marx diu:

“Cal dir que la gran indústria no arriba al mateix nivell a totes les localitats d'un país. En canvi, això no atura la lluita de classes del proletariat, ja que els proletaris engendrats per la gran indústria es posen al cap d'aquest moviment i arrastren darrere seu a tota la massa [...] I de la mateixa manera, els països on s'ha desenvolupat una gran indústria influeixen sobre els països no industrialitzats, en la mesura que aquests es veuen impulsats per l'intercanvi mundial a la lluita universal per la competència”.

Segons Marx, un cop el proletariat assolís el poder polític i imposés un sistema socialista, desapareixerien les classes socials ja que el proletariat no té cap interès en oprimir a ningú ja que representa la majoria de la població dins el capitalisme. L'única classe que el proletariat podria reprimir son les restes de la burgesia abans dominant, que s'oposaria per la violència al domini del proletariat. El que Marx tenia molt clar és que la lluita pel socialisme és una lluita que només podria triomfar en un àmbit mundial, degut al grau elevat que hauria assolit el comerç i a la interrelació econòmica entre els diferents països, es a dir, a la internacionalització de l'economia capitalista.

4. La dialèctica en el materialisme de Marx

La dialèctica en la filosofia no és res més que el “moviment”. Significa que “res no resta inalterable, tot està en continu moviment”. Això Marx ho aplicava tant al materialisme històric per explicar que al començament de cada etapa històrica ja trobem el gèrmen de l'esdevenidor (en el capitalisme ja hi havia el germen del que seria la classe obrera i per tant la futura societat socialista); i en el sentit de que a la pràctica diària dels comunistes tampoc res roman inalterable, i els comunistes han de ser capaços de saber analitzar els canvis que es donen en els conjuntures i situacions per tal de poder fer canvis en la seua tàctica, o en les seues aliances o pactes (un exemple molt clar el trobem en l'aparició d'una suposada petita burgesia independentista com son la gent del Cercle Català de Negocis i d'altres lobbies ara dintre de SI o Rcat). Per tant, el que demostra si un partit comunista és útil per a la classe obrera o no, és la seua capacitat d'analitzar correctament aquests canvis i de tindre una visió correcta per tal d'adaptar-s'hi. Hi ha una frase en el text de les *Tesis sobre Feuerbach* que sintetitza molt be aquesta visió:

“El defecte de tot el materialisme anterior (inclòs el de Feuerbach), és que només concibeix les coses, la realitat, la sensorietat, sota la forma d'objecte o de contemplació, no com a activitat sensorial humana, no com a pràctica, no d'un mode subjectiu.[...] Per tant no comprèn la

importància de l'actuació “revolucionària”, “pràctico-crítica”.

5. La necessitat dels partits comunistes com a eina d'organització del proletariat

Al seu *Manifest Comunista*, Marx expressa la necessitat de que la classe obrera s'organitzi al si dels partits comunistes per tal d'enderrocar la burgesia i instaurar un sistema socialista. I la prova de que aquesta tasca només pot ser internacional la tenim en dos successos: la creació de la 1a Internacional, la AIT, ja que segons Marx, igual que la economia s'internacionalitza per tal de augmentar el benefici i les forces productives, cal que la classe obrera estigui organitzada a nivell internacional.

Tantmateix, segons Marx, la tasca dels partits comunistes era molt clara, i ho remarca al capítol dedicat especialment a aquesta qüestió del Manifest Comunista, és a dir, el capítol 2 (Proletaris i comunistes):

“Els comunistes no es distingeixen de la resta de partits obrers més que en això: en que destaquen i reivindiquen sempre, en totes i cadascuna de les accions nacionals proletàries, els interessos comuns (mundials) i peculiars (locals) de tot el proletariat, independents de la seua nacionalitat, i que, qualsevol que sigui l'etapa històrica en què es mou la lluita entre burgesia i proletariat, mantenen sempre l'interés del moviment enfocat en el seu conjunt”

“Els comunistes son, doncs, la part més decidida [...] teòricament, porten la ventatja a les grans masses del proletariat la seua clara visió de les condicions, els derroters i els resultats generals als que ha d'abocar el moviment proletari”

“L'objectiu immediat dels partits comunistes és idèntic al que persegueixen la resta de partits obrers (cal dir que després altres tendències han acabat traicionant els interessos de la classe obrera): formació de la consciència de classe en el proletariat, enderrocat el règim de la burgesia, portar el proletariat a la conquesta del poder polític”.

Hi han diversos errors que porten a la marginació de la organització comunista. El primer d'aquests és l'esquerranisme infantil (del qual Lenin en dedica un llibre) i que suposa l'aïllament per qüestions de “puresa ideològica” de elements de la classe obrera enquadrats en partits reformistes i que no tenen una consciència de classe prou gran com per deixar de enquadrar-si al seu si.

L'economicisme, que Lenin critica al seu llibre Què fer?, i que suposa la lluita purament pels aspectes econòmics de l'opressió capitalista i no enfocar els aspectes polítics de l'opressió. I per finalitzar, el reformisme, entès com aquella ideologia que apareix al si de la 2a internacional amb Bernstein i Kautsky com a màxims exponents i que predica no la confrontació per tal d'assolir el poder, si no la lluita per millores graduals sense qüestionar el mode de dominació, típic dels partits socialdemòcrates que romanien a la 2a internacional quant es va crear la Internacional comunista.

6. Crítica a l'economia política (Salari, Procés de producció capital i definició de capital, Crisis del capitalisme i Caiguda tendencial taxa de guany més posterior concentració del capital, Alienació de la persona en el sistema capitalista).

Marx utilitza els textos dels economistes anglesos Say, Ricardo i Smith, per a conèixer la finalitat i la visió dels economistes burgesos i així poder elaborar una crítica d'aquest sistema econòmic, en tant que sistema d'idees que percep les persones i la seva capacitat de treball com a simples màquines capaces de produir mercaderies per a ser venudes posteriorment. Cal dir que Marx entenia el treball com una part més de la vida de la persona, on la persona aprenia a desenvolupar les seues capacitats potencials i a viure en harmonia amb el desenvolupament de les seues capacitats intel·lectuals o artístiques. Així el capitalisme és el sistema que apareix en un determinat període de la història, amb la creació de la gran indústria i la desaparició dels gremis, així com amb l'expansió del comerç entre diferents nacions, i té la peculiaritat de que en aquest sistema no s'intercanvien mercaderies per altres en funció de les necessitats (economia de troc), sino que es produeixen mercaderies en funció de la seua **demanda solvent** i amb la finalitat d'extreure el màxim de benefici possible per tal de fer noves reinversions de capitals i per tant produir noves mercaderies.

6.1 La teoria del valor

En el primer llibre del Capital, al capítol 1 (el més difícil d'entendre però dels més importants del llibre), Marx exposa la seva teoria del valor per tal de poder definir com es mesurava el valor de cada mercaderia. Marx va ser l'únic en demostrar que el valor havia de ser una cosa que fos compartida per tota mercaderia produïda en un moment determinat. A partir d'aquesta tesi prèvia, Marx va descobrir que l'única cosa que comparteixen les mercaderies entre si és temps de treball abstracte invertit en la producció d'aquestes. El valor doncs és el **temps de treball socialment necessari** per a produir una determinada mercaderia. Marx però va descobrir que aquest valor era dual, tenia una doble definició: **valor d'ús** en tant que mercaderia que té una utilitat (els teixits

serveixen per a fer vestits) i **valor de canvi** (en tant que mercaderia que pot ser canviada per una altra).

Amb la navegació i la descoberta de l'or i la plata, apareix el fetitxisme per aquests metalls i aviat esdevé el que Marx anomena **mercaderia equivalent**. Això vol dir que totes les mercaderies s'intercanviarien per or (actualment, els diners) ja que aquesta havia acabat esdevenint l'equivalent de totes les mercaderies, que esdevenien **mercaderies relatives** respecte l'or (mercaderies que tenien una determinada relació respecte l'or)

6.2 El procés de producció del capital. La plusvàlua.

En el procés de producció de mercaderies, Marx demostra que l'explotació que l'obrer pateix per part del burgés de torn, es tradueix en l'extracció de plusvàlua. La plusvàlua és **una part del procés de producció que no reverteix en el treballador en forma de salari, sino que reverteix en el burgés en forma de benefici o capital**. Per posar un exemple, si un obrer necessita 8 hores per produir 30 cotxes, d'eixes 8 hores, l'obrer només en cobrarà 4, i les altres 4 es convertiran en beneficis per tornar a ser reinvertits com a capitals. Aquesta quantitat de plusvàlua només es pot veure reduïda per la lluita de classes, amb les lluites per l'augment de salaris o per la reducció de la jornada de treball a igual salari, però sempre existeix. En el procés de producció cal diferenciar el capital constant i el capital variable. **El capital constant** son el conjunt de bens i instruments de producció que calen per a produir certes mercaderies, sempre son constants. **El capital variable** és el salari, la part del capital invertit destinada a pagar el salari del treballador, i aquest salari segons Marx i Engels, sempre serà, com a mínim, “els diners necessaris per a mantindre viva la raça dels obrers, per a evitar que aquesta raça s'extingeixi”. I el salari sempre està sobmés a canvis depenent dels preus del mercat i dels preus dels productes bàsics de consum. Però que passa si augmenta el capital constant per un augment dels preus (disminució de l'oferta) o si augmenta el capital variable per una lluita en augment del salari? Llavors es produeix una pèrdua de la proporció de la plusvàlua en relació amb el capital constant + el variable, el que es tradueix en la **lleï de la caiguda de la taxa de guany del capitalista**. Aquesta caiguda de la taxa de guany, que també es dona per la competència entre capitalistes amb els preus, sempre acaba produint la derrota dels capitalistes menuts així com el seu pas a les files del proletariat, i la concentració dels capitals per part dels capitalistes amb més capital al seu poder.

6.3 Les crisis del capitalisme. La interrupció de la circulació del capital.

La base del fonament de l'aparició de les crisis periòdiques del capitalisme segons Marx és la **sobreproducció de mercaderies** (és a dir, una sèrie de mercaderies que no troben eixida al mercat, mercaderies que no poden ser transformades al seu equivalent general: el diner). El capitalisme necessita el màxim de beneficis possibles, i per això ha d'augmentar l'explotació (obrir nous mercats, explotar els mercats ja utilitzats al màxim, reduir els beneficis de la classe treballadora), però el que no s'adonen els economistes burgesos és que al mateix moment estan cavant la seua pròpia tomba. Al reduir la capacitat de benefici dels treballadors, es redueix la seua capacitat de comprar i per tant moltes mercaderies no tenen eixida al mercat (no perquè no hi ha necessitat, si no perquè no hi ha possible accés). La sobreproducció no vol dir que les necessitats son menors, sino que es produeix una polaritat de rendes tan gran que aquestes necessitats no poden ser assolides. Llavors es produeixen cadenes d'impagaments, destrucció accelerada de forces productives, apareix el famós **exèrcit industrial de reserva**, i la reorganització del capital, amb la **concentració en cada cop menys mans del capital (mitjançant la caiguda dels petits capitals i la absorció d'aquests pels més grans, els trusts, les corporacions)**. Marx també veu un aspecte de les possibles aparicions de crisis amb el desenvolupament desenfrenat del sector financer. Des del moment que Marx descobreix que per a fer mercaderies cal sempre uns diners, no passa a l'inrevés. Descobreix la producció de diners a partir de diners, l'interés bancari, les accions. Aquí es torna a trencar el cicle reproductiu bàsic del capital basat en l'economia real. Quant la bombolla financera està tant separada de l'economia real i es produeix una cadena d'impagaments o d'insolvents, aquesta bombolla esclata i deixa veure al fons la sobreproducció que s'havia produït i que no han acabat de ser venudes (només temporalment, mentre es podien pagar els préstecs). El cas més flagrant d'això ha estat el mercat immobiliari, i la quantitat de vivendres buïdes que no han trobat eixida al mercat.

6.4 L'alienació del treballadora

Amb l'aparició de les relacions socials pròpies del capitalisme, entre propietaris dels mitjans de producció i propietaris d'un salari, i amb la tecnificació de la producció de tal forma que a vegades només cal fer un gest manual per a fer el nostre treball, apareix la alienació del treballador, la completa separació emocional respecte el seu producte, ja que el produeix, però no és de la seua propietat. Marx deia que només amb un sistema comunista la producció social (que ja és social al capitalisme) esdevindria en una **apropiació socialitzada** d'aquesta, i al produir segons les necessitats racionals de cada moment seguint un Pla Econòmic, es redueix la quantitat de treball i es

Comissió de formació

Maulets, el jovent independentista revolucionari

dona peu a la llibertat del treballador per cultivar altres esferes de la vida humana (la social, l'oci, la cultural, la intel·lectual). I aquesta alienació desapareix en tant que el treballador no perd el poder sobre allò que produeix, no se sent un simple robot en una gran fàbrica de robots al servei d'un capitalista.

Per aprofundir més en el marxisme, us recomanem a la militància llegir els llibres que estaran penjats al fòrum intern, a l'apartat de formació i que ampliaran els vostres coneixements en el camp d'aquesta ciència de les relacions socials.